

нию оговоренного времени; такая сделка предполагает также наличие определенного процесса взаимодействия между участниками в течение срока действия; особенность возвратного движения передаваемого в случае кредитной трансакции объекта, лежит в свойстве авансированного капитала - возвращаться к лицу, которое пустило его в кругооборот.

В случае производственного использования капитала, возвратность как существенная характеристика кредита и его возмездность, в конечном итоге позволяют повысить эффективность функционирования хозяйства как на микро-, так и на макроуровне.

Среди условий эффективного функционирования кредитного сектора следует выделить наличие (а в случае их отсутствия - создание) действенных механизмов защиты интересов участников кредитных сделок, поскольку данные трансакции по сравнению с товарными, имеют повышенный уровень риска, связанный с тем, что участники выполняют взятые на себя обязательства в разное время.

Литература

1. Эггертсон Т. Экономическое поведение и институты /Пер. с англ. - М.; Дело, 2001. - 408с.
2. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ТЕИС, 2002. - 591 с.
3. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория:

Учебник / Под общ. ред. д.э.н., проф. А.Аузана. - М.: ИНФРА - М, 2005. - 416с.

4. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика. Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2004. - 368с.
5. Деньги, кредит, банки: Учебник. /Под ред. О.И.Лаврушкина. - М.: Финансы и статистика, 2005. - 464с.
6. Економічна енциклопедія. Т.2. -К.: Академія. 2001. - 847с.
7. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия. /Под ред. Румянцева А.М. Т.2. - М., 1975. - 561с.
8. Негиши Т. История экономической теории. /Пер. с англ. -М.:АО Аспект - пресс, 1995. - 462с.
9. К.Маркс. Капитал. Критика политической экономии. Т.3.-М.: Государственное издательство политической литературы, 1953. - 932с.
10. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль. Пер. с англ. - М.:Дело, 2003. - 360с.
11. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1978. - 489с.
12. Банковское дело / Под ред. Г. Коробова. - М.: Экономистъ, 2003. - 751с.
13. Архиреев С.И. Трансакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. - Х.: Бизнес Информ, 2000 - 288с.
14. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем. - М.: Наука, 2004. - 240с.
15. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review / 1931. V. 21. P. 648-657.

Статья поступила в редакцию 11.01.2006

Т.В. ГАЙДАЙ, к.е.н.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУЦІЙНА ТЕОРІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ОНТОЛОГІЧНІ ТА ГНОСЕОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує актуалізацію теоретичних розробок у галузі інституційної економічної теорії. Йдеться як про тенденцію розвитку західної економічної науки, так і про наукові розробки у східноєвропейських країнах. Авторами фундаментальних досліджень інституційних проблем пострадянської трансформаційної економіки є та-

кі російські вчені, як А. Аузан[2], А. Олейнік [1], А. Шастітко [5], Р. Капелюшніков, Р.Нуреев, В. Полтерович, А. Московський [3], О. Тарушкін [4], О. Іншаков та ін. серед українських дослідників, які плідно займаються розробкою інституційних проблем ринкової трансформації, слід назвати

© Т.В. Гайдай, 2006

А. Гриценка, С. Архієреєва, В. Тарасевича, О. Чаусовського, І. Малого, В. Лагугіна, О.Прутську, О. Яременко, В. Якубенко та ін. Історико-економічні аспекти генезису та еволюції інституційної теорії знайшли відображення в працях С. Злупка, Л. Корнійчук, П. Леоненка, А. Маслова, В. Фещенко та ін.

Формування в російській та українській економічній теорії власних потужних і багато в чому самобутніх інституційних течій - це, безумовно, вкрай нагальне і позитивне явище. Воно є відображенням єдності світового загальнонаукового процесу у його визначальних тенденціях, однією з яких є розвиток інституційної економічної теорії у її численних дослідницьких проявах. Разом з тим цей процес супроводжується появою публікацій не тільки реальної, але нерідко удаваної інституційної спрямованості. Поширення „ритуального”, кон’юнктурного тиражування інституційної термінології несе в собі ознаки певної поверхневої моди на неї. Як влучно висловився з цього приводу російський дослідник Р. Капелюшников, „часом вживання її (інституційної теорії – Г.Т.) понятійного апарату переростає у зловживання ним”.

З одного боку, в цьому опосередковано проявляється зростаюча теоретична значимість інституційного напрямку на пострадянському науковому просторі, подолання тривалого інформаційного вакууму навколо нього, зацікавленість дослідників його новими аналітичними можливостями. З іншого боку, почасти дає себе в знаки атавізм культивованого у радянський період монопарадигмального стану економічної науки. Як наслідок – відсутність протягом більшої частини ХХ ст. довготривалої, глибоко укоріненої традиції ідейного, теоретичного та методологічного плюралізму як способу нормального розвитку наукового економічного знання. Це знаходить свій прояв у прагненні віднайти чергову теоретичну „панацею”. Тому і навколо сучасної інституційної теорії складаються ознаки тимчасово-кон’юнктурної теоретичної моди, яка нагадує нещодавнє масове захоплення монетаризмом. Але чим більш тотальним (англ. total – всезагаль-

ний) є подібне теоретичне захоплення, тим швидше настає масове „охолодження” і розчарування в його об’єкті. Запобігти цьому може серйозне професійне вивчення і розвиток парадигмальних засад інституційної теорії та прищеплення вітчизняним науковцям стандартів фахового, зваженого використання її дослідного апарату. Слід зауважити, що цьому значною мірою служить інтеграція та координація творчих зусиль дослідників у даній науковій галузі, яка здійснюється під егідою Донецького національного технічного університету.

У даному контексті, на наш погляд, своєчасною є постановка і розв’язання, принаймні в межах тієї професійної наукової спільноти, яка серйозно займається інституційними дослідженнями, низки питань про специфічні когнітивно-дослідні межі інституційної теорії як особливої наукової парадигми. Значний науково-практичний інтерес становить з’ясування її парадигмальних меж, дослідних можливостей, порівняльних методологічних переваг та обмежень у теоретичному пізнанні системних трансформацій. Порушення даного кола проблем і становить основну мету даної публікації.

Передусім, на наш погляд, теоретико-методологічні засади інституційної економічної теорії слід визначати і оцінювати з урахуванням теоретичної багатомірності, багатопарадигмальності економічної теорії. Парадигма – це прийнята науковою спільнотою теоретико-методологічна модель, зразок постановки і розв’язання наукових проблем. Вона становить певну метатеоретичну єдність, встановлює понятійну сітку, через яку вчені пізнають світ, базується на спільних для певної спільноти вчених світоглядних, онтологічних та гносеологічних установах дослідників.

Сучасні дослідження в галузях історії та філософії науки, а також теорії, методології та історії економічної науки все більше сходяться у подоланні спрощеного одно- чи монопарадигмального варіанту розвитку науки. Ідея теоретичного та методологічного плюралізму знайшла достатньо явний та акцентований вираз у найбільш відомих моделях аналітичної рекон-

струкції розвитку науки (Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд), у потужних інтелектуальних течіях історії економічної науки (М. Блауг, Г. Мюрдаль, Б. Колдуелл, Д.Макклоскі). Мова йде про визнання багатопарадигмальності економічної теорії, яка виступає як ознакою її попереднього історичного розвитку, так і сучасного стану та сучасної динаміки. Множинність базових структуроутворюючих модулів (парадигм, дослідних програм) економічної науки виступає фактором її різноманітності та одночасно цілісності і єдності. Їх співіснування в межах даної фахової наукової галузі як альтернативних, взаємодоповнюючих, конкуруючих теоретичних ідей і дослідницьких підходів збагачує загальний науковий розвиток, а також не виключає множинних перехідних форм їх взаємодії (взаємовпливу, синтезу). Постмодерністські ознаки науки кінця ХХ – початку ХХІст. посилюють і глобалізують ці тенденції.

Гносеологічне підґрунтя багатоманітності чи наукової диференціації економічної теорії, як і будь-якої іншої теоретичної галузі, полягає у природі та специфіці теоретичного пізнання. Воно, як відомо, передбачає активне залучення наукового абстрагування (від лат. *abstractio* – віддалення, відволікання) і проявляється у свідомому обмеженні онтологічних та гносеологічних чинників наукового пізнання. Це знаходить свій прояв у свідомому обмеженні 1) об'єкта дослідження, виокремленого з всього багатства та різноманіття реальної дійсності; 2) відповідно до цього – предмета дослідження; 3) методів дослідження та аналітичного інструментарію. Теоретичне абстрагування звільнює у теоретичній моделі об'єкт дослідження від зайвої конкретики залежно від цілей і завдань даного дослідження та дослідника. У процесі економіко-теоретичного пізнання різні парадигми (та сформовані на їх основі напрями, течії, школи) у різний спосіб відображують одну і ту ж економічну реальність, оскільки концентруються на окремих рисах і проявах економічних процесів та відносин, форм економічної поведінки, структурних складових економічних систем та факторів їх функціонування. Досвід

розвитку світової економічної теорії ХХ ст. свідчить про подальше посилення диференціації наукового знання як іманентної ознаки його розвинутого стану.

Осередком виникнення та розвитку наукової парадигми завжди є певна наукова спільнота, об'єднана спільними теоретичними поглядами та принципами. Форми організаційного виокремлення такого осередку у загальному науковому співтоваристві також є свідченням зростаючої теоретичної диференціації в межах даної наукової галузі. У сучасних умовах такими формами виступають згуртування вчених-однодумців навколо наукового видання певного теоретичного спрямування, організація і участь у регулярних наукових зібраннях (конференціях, симпозіумах), створення сайтів та проведення форумів в інтернеті, нарешті, створення наукових асоціацій. На цій основі в світі ефективно функціонують численні альтернативні ортодоксальній теорії асоціації інституційної теорії (*Institutional Economics*), еволюційної економічної теорії (*Evolutionary Economics*), соціально-економічної теорії (*Social Economics*) та ін.

Тому, безумовно, інституційна економічна теорія онтологічно та гносеологічно, як і будь-яка інша наукова парадигма, не є універсальною, не тільки не виключає, а передбачає існування та теоретичну ефективність інших, в т.ч. і альтернативних парадигм. Разом з тим навіть зараз, враховуючи певний досвід розвитку інституційних ідей на вітчизняних теренах, видається не позбавленим змісту питання про те, що таке „інституційна теорія”. Річ у тім, що різні автори, як зарубіжні, так і вітчизняні, у це словосполучення вкладають різний зміст. Це обумовлено досить складною і розгалуженою будовою інституційної економічної теорії. Вона в цілому та кожний з її окремих структурних елементів має власні численні течії, які, у свою чергу, містять багато субелементів, окремих дослідних підходів, перехідних форм взаємодії між ними. Тому, як відомо, у питанні структурування складових інституційної теорії існує достатньо широкий спектр класифікаційних підходів, які носять неоднознач-

ний та дискусійний характер, мають як сутнісні, так і чисто формальні відмінності. Існуючі класифікаційні розбіжності носять як онтологічний (предметне розгалуження), так і гносеологічно (методологічна розгалуженість) обумовлений характер, зустрічаються як серед представників різних течій інституціоналізму, так і його дослідників. Їх формалізованим відображенням є спроби інвентаризувати його складові у вигляді „дерева” інституціоналізму (Р.Нуреев, А. Олейнік та ін.).

Орієнтацію у структурі інституціоналізму (а звідси і сприйняття його ідей) також суттєво ускладнюють численні вербально-термінологічні розходження при визначенні його структурних елементів. Так, в літературі існує декілька змістовних варіантів (контентів) застосування терміну „нова інституційна економічна теорія”: зустрічається як його ототожнення з поняттям „неоінституціоналізм”, так і пряме протиставлення йому.

Стосовно визначення парадигмальних меж інституційної теорії в літературі можна зустріти два основних підходи: 1) явне і неявне, з різними відтінками категоричності, ототожнення сучасної інституційної теорії переважно з другою програмою – новим інституціоналізмом. Цьому підходу властивий скептицизм відносно дослідного потенціалу традиційного інституціоналізму; 2) ототожнення сучасної інституційної теорії лише з традиційним інституціоналізмом, який інтерпретується як невинувато забутий та несповна оцінений. Цьому підходу, навпаки, властиве скептичне ставлення до нового інституціоналізму як до підрихтованої неокласики.

Свіжим прикладом, що ілюструє обидва підходи, є вихід чотирьох видань з однаковою назвою – „Інституційна економіка”. У підручниках з такою назвою А.Олейнік та за редакцією А. Аузана розкривається виключно нова інституційна теорія як єдина інституційна дослідна програма [1; 2]. У двох інших навчальних посібниках – А. Московського та О. Тарушкіна – інституційна теорія представлена виключно основними напрямками традиційного інституціоналізму [3; 4]. До речі, в

інших публікаціях А. Московського ставиться під сумнів приналежність „нової інституційної теорії” до інституціоналізму як такого.

На наш погляд, істина знаходиться посередині. Вона – у подоланні однобічності обох підходів, їх синтезі, який дає панорамне бачення реальних об’єктів інституційної теорії. Отже, попри надзвичайно широку внутрішню структурну диференціацію інституційну теорію в єдності всіх її існуючих дослідних підходів (навіть несхожих і відкрито конкуруючих) слід сприймати (позиціонувати) як єдину парадигму, яка протистоїть ортодоксії чистого функціонального економізму (економікс, неокласика). Основними ознаками методологічної спорідненості всіх її складових є наступні:

- визнання вагомості ролі інституцій та інституційних чинників функціонування економічних систем, економічного зростання та розвитку (institution matter);
- пріоритетність інституційного методу аналізу;
- системно-цілісний (холістичний) погляд на економічну систему (на противагу підходу з позиції „чистої економічної теорії”, економікс, каталактики);
- тяжіння до міждисциплінарного збагачення економічного аналізу (двостороння – пряма і зворотна – взаємодія з юриспруденцією, політологією, соціологією, економічною соціологією, соціальною психологією, історією, теорією організацій, менеджментом, моральною філософією, етикою);
- подолання статичності економічного аналізу, еволюціонізм.

Наскрізню інтегративну, системоутворюючу функцію для даної парадигми виконує визнання суттєвості інституцій (інституційної системи, середовища) як центрального (визначального) об’єкта дослідження, використання інституційного методу.

Разом з тим існують ґрунтовні підстави для виокремлення у структурі сучасної інституційної теорії двох основних конкуруючих дослідних програм:

- дослідна програма традиційного

інституціоналізму – цілковита теоретико-методологічна антитеза неокласиці у вигляді старого та сучасного інституціоналізму; останній становить собою розвиток вебленівської наукової традиції;

- дослідна програма нового інституціоналізму, який становить собою синтез неокласики та інституційного підходу.

Ці дослідні програми є, безумовно, конкуруючими, але одночасно і взаємодоповнюючими одна одну. Критерієм їх принципового розрізнення є ступінь радикалізму у критичному методологічному запереченні (або вибірковому сприйнятті) конституюючих елементів „жорсткого ядра” дослідної програми панівної економічної ортодоксії. Традиційний інституціоналізм побудував свою дослідну програму на руйнуванні „жорсткого ядра” неокласики. Новий інституціоналізм „жорстке ядро” зберіг, піддавши основній трансформації елементи її „захисного поясу”.

У літературі (Т. Еггертссон, А. Шастітко, Р. Нурєєв, А. Олейнік, А. Аузан та ін.) достатню мірою знайшло відображення розкриття особливостей саме нового інституціоналізму як самостійної дослідної програми [1; 5]. У той же час проблема визначеності традиційного інституціоналізму у якості повноцінної дослідної програми, здається, взагалі не підіймається. Спробуємо надолужити це явне упущення, симетрично вибудувавши і її власні контури.

Методологічна визначеність дослідної програми традиційного інституціоналізму сформувалась та еволюціонувала на основі радикального руйнування (цілковитого заперечення) „жорсткого ядра” неокласичної ортодоксії. Ця руйнівна місія була виконана раннім (старим) інституціоналізмом і в часі виявилась віддаленою від створення повноцінної альтернативи у вигляді нового „жорсткого ядра” інституціоналізму. Це визначило як сильні, так і слабкі сторони наукового доробку представників даного напрямку.

Існує точка зору, що зворотнім боком радикального руйнування „жорсткого ядра” неокласичної теорії взагалі виявилась нездатність традиційних інституціоналістів створити „жорстке теоретичне яд-

ро” власної теорії. Таку думку поділяють засновники нового інституціоналізму (Р.Коуз та ін.). Критика надмірно формалізованих та соціально вихолощених схем аналізу неокласиків призвела до переважання у традиційних інституціоналістів емпіризму, індуктивного методу та описовості. Саме це критики вважають найслабкішим місцем їх теорії. Як наслідок, об’єктом методологічних дорікань традиційному інституціоналізму вважається його нездатність створити єдину цілісну теорію, відсутність дослідницької стратегії, неспроможність піднятися вище методологічного критицизму і висунути дієздатну програму наукових досліджень. На думку Р. Коуза, праці традиційних інституціоналістів ні до чого не привели, оскільки у них не було загальної теорії для організації нагромадженого описового матеріалу [6, с. 72-74].

Ці дорікання, на наш погляд, стосуються переважно саме раннього (старого) інституціоналізму і не враховують його подальшої еволюції та теоретичного структурування, які відбувались у другій половині ХХ ст. та тривають на сучасному етапі. Сьогодні, на нашу думку, можна вести мову про такі конституюючі елементи власного „жорсткого ядра” традиційного інституціоналізму: 1) інституційно-детермінований характер економічних переваг індивідів та суспільства; 2) ендогенність інституційних чинників; 3) модель неповної раціональності, соціальних та когнітивних обмежень економічного вибору та поведінки індивідів; 4) модель соціальної чи інституційно-орієнтованої людини; 5) врахування нерівноважних станів економіки; 6) врахування генетично-еволюційного суспільного розвитку та ін. Як бачимо, вибудовані ці елементи на противагу структурним елементам „жорсткого ядра” неокласичної теорії.

З часом можна спостерігати появу певних ознак взаємозближення дослідних програм традиційного та нового інституціоналізму. Так, у процесі подальшої еволюції нової інституційної економічної теорії відбуваються певні модифікації (методологічні інтервенції) запозиченого неокласич-

ного „жорсткого ядра”. Йдеться передусім про те, що, на противагу базовому припущенню неокласики про цілковиту економічну раціональність суб’єктів економічних відносин, поведінкові передумови неінституційного аналізу все більше виражають поняття обмеженої раціональності (Г.Саймон) та опортуністичної поведінки (О.Вільямсон). Ці передумови з позиції гносеології, індивідуальної та колективної психології є більш достовірними, наближуючи економічний аналіз до реального життя.

Гносеологічно інституційна теорія більшою мірою ніж ортодоксія (мейстрім) орієнтована на пізнання онтології процесу суспільної трансформації, її соціально-економічної природи. На відміну від економічної ортодоксії, інституціоналізм активно виходить у площину міждисциплінарної взаємодії з іншими суспільними науками. Це обумовило включення у сферу дослідження більш широкого кола змінних, які не носять чисто економічного характеру, але визначають реалізацію економічних процесів та економічного розвитку— соціальних, соціально-психологічних, політичних, правових, історичних, етичних, етнічних, національно-культурних і т.п. Їх взаємодія розглядається інституційною теорією, по-перше, системно і комплексно, по-друге, в контексті складного еволюційного суспільного розвитку. Останній постає в структурі інституційного аналізу як внутрішньо складний та полідетермінований процес, що включає поєднання об’єктивних та ментальних чинників, загальноцивілізаційних закономірностей та національно-специфічних особливостей економічних систем.

Така спрямованість інституційного аналізу надає йому порівняно з іншими напрямками більшої комплексності та багатомірності. Саме це значною мірою обумовлює зростаючий теоретичний та науково-практичний інтерес вітчизняних дослідників до творчого опанування методологічних засад сучасного інституціоналізму та їх застосування для дослідження проблем економічної трансформації перехідних економік.

Підтвердженням цього є співпадіння „хвиль” популяризації інституціоналізму з „хвилями” трансформаційних зрушень. Осмислення історії економічної теорії XIX та XX ст. дозволяє виявити наступну тенденцію: науковий генезис та зростання наукової впливовості інституційної теорії, як правило, пов’язані з епохами масштабних, якісних соціально-економічних трансформаційних процесів.

Так, на Заході генезис та популяризація інституційної теорії припадають на наступні періоди:

- межа XIX - XX ст. – завершення трансформації класичного капіталізму (*laissez faire*) у корпоратизовану підприємницьку систему на засадах ринку монополістичної конкуренції;
- середина XX ст. – піднесення популярності інституційної теорії техногенних змін в епоху НТР;
- остання третина XX ст. – сучасний „бум” нового інституціоналізму, який відбувається в умовах трансформаційних зрушень у напрямі виникнення „нової економіки”.

В Україні та Росії генезис та наукова актуалізація інституціоналізму також, за великим рахунком, співпадали із масштабними історичними епохами системних трансформаційних змін. Обидві країни зазнали дві основні історичні хвилі ринкових трансформаційних перетворень:

- епоха першої ринкової трансформації припадала на другу половину XIX ст. – початок XX ст. і носила антифеодальний, проринковий характер;
- сучасна епоха другої ринкової трансформації - 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст., руйнація тоталітарної системи та командно-адміністративної економіки.

Це – історично симетричні, тобто аналогічні за своїм призначенням і спрямованістю періоди системної соціально-економічної трансформації неринкової господарської системи (феодальної чи адміністративно-командної) в напрямі формування ринкової економіки та відповідної інституціоналізації її основ. Спільними є чимало визначальних параметрів економічного реформування: його ринкоутворюю-

ча спрямованість, історична затримка часової реалізації зазначених процесів, їх керуваність за умов визначальної ролі держави, реформування (інституційне проектування) як основний спосіб реалізації, структурна та інституційна наповненість, відчутність фактору соціальної напруженості і, нарешті, відсутність гарантій незворотності ринкових перетворень.

У працях українських учених першої трансформаційної хвилі (М. Бунге, Д.Піхно, М. Зібер та ін.) простежуються виразні ознаки становлення інституційно-орієнтованої економічної теорії. Яскравим прикладом у вітчизняній економічній науці є Київська політекономічна школа, провідні представники якої творчо сприйняли і розвинули протоінституційні традиції історичного напрямку. Це проявилось, поперше, у предметній розгалуженості - включенні у коло досліджуваних проблем елементів соціології, етики, соціальної психології, права тощо. По-друге, - у розширенні методів дослідження за рахунок еволюціонізму, соціального історизму, антропологізму, врахування комплексу не-економічних факторів функціонування і розвитку суспільства і людини. По-третє, у визнанні регулюючих функцій держави, що не виключало відданість ідеям природної економічної закономірності, а також визнання переваг приватної власності та ринково-конкурентної системи господарювання. По-четверте, у прихильності ідеям соціального конструктивізму, тобто визнанні суспільного устрою таким, що здатний змінюватись на краще під впливом соціального реформування [7, с. 12-16].

Ознаки інституційної спрямованості економічних поглядів представників Київської школи та загальне співпадіння в історичному часі її становлення і розвитку з формуванням традиційного інституціона-

лізму дозволяє порушувати питання про наявність власних вітчизняних витоків інституційної теоретичної думки, а також про синхронізацію її генезису з генезисом світового інституціоналізму [8, с. 82-97].

Відновлення та продовження через століття у вітчизняній економічній теорії несвоєчасно викореної інституційної традиції має велике науково-практичне значення, оскільки сприятиме більш глибокому системному пізнанню сучасних економічних трансформацій, підвищенню їх ефективності, що має стати запорукою їх незворотності.

Література

1. Олейник А.Н. Институциональная экономика. – М., 2000.
2. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. /Под общ. ред. д.э.н., проф. А.А. Аузана. – М., 2005.
3. Московский А.И. Институциональная экономика: Вводный курс. – М., 2003.
4. Тарушкин А.Б. Институциональная экономика. – СПб., 2004.
5. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория: особенности предмета и метода. – М., 2003.
6. Coase R. The New Institutional Economics The American Economic Review. 1998. Vol. 88, № 2.
7. Гайдай Т.В. Институційні аспекти теоретичної спадщини Київської політекономічної школи // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – Вип. 74. – К.: 2005.
8. Гайдай Т.В. Институційна спрямованість економічних поглядів М.Х. Бунге // М. Бунге: сучасний дискурс / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: 2005.

Статья поступила в редакцию 18.01.2006